

برنامه حافظه جهانی و نقش آن در حفظ میراث مستند

سوسن اصیلی

مسئول بخش نسخ خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران؛ asili@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۱/۳۰ تاریخ پذیرش: ۹۰/۲/۹

چکیده

هدف: مقاله حاضر به بررسی ویژگی‌های برنامه حافظه جهانی یونسکو و تبیین اهداف یونسکو برای تدوین چنین برنامه‌ای می‌پردازد. تأثیر ثبت جهانی میراث مستند مسأله دیگری است که این مقاله در نظر دارد آن را روشن سازد.

روش: این مقاله با رویکرد توصیفی-تحلیلی بر مبنای روش کتابخانه‌ای و نیز اقدام پژوهی در معرفی آثار ایران به یونسکو تدوین شده است.

یافته‌ها: شرکت در برنامه‌هایی که به ثبت و معرفی آثار مربوط به کشورمان می‌پردازند می‌تواند از چند بعد دارای ارزش باشد. از سویی توجه به یک اثر، اطلاع‌رسانی برای آن و شناساندن این میراث به همه جهان که در زمینه حفاظت بهتر اثر نیز مؤثر خواهد بود و از سویی دیگر معرفی مجموعه‌های فرهنگی ایران و اسلام به فرهنگ‌های دیگر در جهان از اهمیت زیادی برخوردار است. این تحقیق نشان می‌دهد که به دلیل بعد وسیع برنامه حافظه جهانی، در ایران اندیشمندان و مسئولان باید با اعتنای بیشتری به آن نگاه کنند.

واژه‌های کلیدی: برنامه حافظه جهانی، نسخه‌های خطی، میراث مستند، یونسکو

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

امروزه با وجود گسترش چشمگیر منابع اطلاعاتی جدید و رویکرد عمومی به شبکه‌های جهانی و استفاده از فن‌آوری‌های نوین برای اشاعه اطلاعات و حضور در عصر انفجار اطلاعات، همچنان بشر به دنبال پیشینه و حفظ هویت خود است. هر قدر انسان بیشتر به جلو پیش برود و به دستاوردهای تازه دست یابد بیشتر به گذشته خود وابسته می‌گردد و نیازمند شناختن و حفظ آن است؛ چرا که گذشته پرافتخار هم می‌تواند او را از دیگران متمایز کند و هم نشانگر نقش هر ملت در پیشبرد تمدن بشری است. حافظه جمعی ملل جهان، در حفظ هویت‌های فرهنگی، برقراری ارتباط میان گذشته و حال، و ترمیم آینده از اهمیت حیاتی برخوردار است.

میراث مستند بخش اعظم این حافظه را تشکیل می‌دهد و تنوع ملل، زبان‌ها و فرهنگ‌ها را منعکس می‌سازد. اما حافظه مذکور، حساس و شکننده است و درپاره‌ای از موارد، در معرض فراموشی قرار می‌گیرد. گاهی از اوقات، اسناد ارزشمند و منحصر به فرد و در مواردی، کل موجودی یک کتابخانه و یا بایگانی در اثر حوادث از بین رفته یا می‌روند. امروزه بخش دیگری از این میراث و حافظه بشری به عللی از جمله فرسودگی، سهل‌انگاری، جنگ‌ها و آشوب‌های داخلی، تاراج و پراکندگی، داد و ستد غیرقانونی، عدم تخصیص بودجه و حفاظت نادرست و یا سایر عوامل طبیعی و غیرطبیعی در شرایطی قرار دارند که هر لحظه احتمال نابودی آن‌ها می‌رود (فرضی، ۱۳۸۹: ۳).

سازمان یونسکو با توجه به مسئولیتش در امر توسعه و حفاظت آثار برنامه‌ای ایجاد کرد که زمینه شناخت و حفظ میراث مستند را برای ملت‌ها فراهم می‌آورد. برنامه حافظه جهانی یونسکو با انگیزه ایجاد آگاهی نسبت به وضعیت وخیم حفاظت از میراث مستند و دسترسی به آن در قسمت‌های مختلف دنیا بنیان نهاده شد. این برنامه وظیفه ثبت آثاری که تاکنون باقی مانده‌اند را بر عهده دارد. با

وجود اینکه مدت زیادی از عمر این برنامه نگذشته است، در میان کشورهای مختلف دنیا با اقبال خوبی مواجه شده است. از سال ۱۳۵۸ تاکنون جمهوری اسلامی ایران نیز به عضویت این برنامه درآمده و فعالیت‌های گوناگونی را انجام داده است؛ اما هنوز مطلب مستندی درباره آن نوشته نشده است و بسیاری از کارشناسان و متولیان میراث مستند اطلاعی از آن ندارند. مسأله اصلی این مقاله این است که برنامه حافظه جهانی چیست؟ چگونه و بر اساس چه نیازی تدوین شد؟ هدف آن چیست و چه سودی برای آثار مستند ایران دارد؟

تاریخچه

سازمان یونسکو در سال ۱۹۹۲ برنامه‌ای با عنوان حافظه جهانی تأسیس کرد. در سال ۱۹۹۳ کمیته مشورتی بین‌المللی آی‌ای‌سی (IAC) در پالتاسک لهستان تشکیل جلسه داد. از این زمان به بعد، تهیه رهنمودهای برنامه حافظه جهانی با همکاری ایفلا آغاز شد. در کنار آن فهرستی از آرشیوها و کتابخانه‌هایی که آسیب‌های جبران‌ناپذیر دیده‌اند و یا در معرض خطر هستند گردآوری گردید. پس از آن نشست‌های کمیته مشورتی بین‌المللی هر دو سال یک بار، کنفرانس‌های جهانی و جلسات تخصصی به طور منظم تشکیل شد.

اهداف برنامه حافظه جهانی

خطراتی که میراث مستند بشر را در نقاط مختلف جهان تهدید می‌کند مؤسسان برنامه حافظه جهانی بر آن داشت که به تدوین چنین برنامه‌ای دست بزنند. آن‌ها اهداف این برنامه را در موضوعات زیر بیان داشته‌اند:

الف) حفظ و نگهداری: ایجاد تسهیلات برای محافظت از میراث مستند دنیا با استفاده از مناسب‌ترین تکنیک‌ها؛

ب) دسترسی آسان: فراهم ساختن امکان دسترسی بدون تبعیض به میراث مستندی که در فهرست حافظه جهانی به ثبت رسیده است. این کار از طریق

تشویق به تهیه کاتالوگ‌ها و کپی‌های دیجیتالی، نشر و توزیع کتاب‌ها، لوح‌های فشرده و دیگر محصولات انجام می‌شود.

ج) آگاه‌سازی: افزایش آگاهی جهانی نسبت به وجود و اهمیت جهانی میراث مستند یکی از اهداف مهم برنامه است و روش‌های این افزایش آگاهی عبارت است از: توسعه دفاتر ثبت حافظه جهانی، رسانه‌ها و نشریات اطلاعاتی و تبلیغاتی (اهداف برنامه در سایت [mow](#)^۱).

میراث مستند چیست؟

حافظه جهانی، حافظه جمعی مستند مردم دنیا و معرف بخش بزرگی از میراث فرهنگی دنیا و نمایانگر تکامل اندیشه، اکتشاف و دستاوردهای جامعه بشری و میراث گذشته برای جامعه کنونی و آینده است. برنامه حافظه جهانی تعریفی مشخص از میراث مستند دارد که شاید با تعاریف گوناگونی که در حوزه‌های مختلف برای این آثار شده است اندکی متفاوت باشد. براساس این تعریف «سند» عبارت است از آنچه که با قصد و فکر و به صورت سنجیده ثبت شده است. هنگامی که محتوای یک سند جهانی باشد و جنبه‌ای از فعالیت‌های انسانی را برای همه روشن کند به عنوان میراث مستند جهانی پذیرفته می‌شود (ادمونسون،^۲ ۲۰۰۲: ۸).

به دلیل اینکه این تعریف ممکن است شامل انواع گوناگونی از اسناد بشود برنامه حافظه جهانی ویژگی‌هایی را برای اسناد مورد نظر خود قائل شده است:

۱. منقول بودن: میراث مستند نمی‌تواند یک ساختمان یا یک محل طبیعی باشد.
۲. متشکل از علائم و نشان‌ها: سند باید یک واقعیت قابل ثبت مانند نوشته، صدا یا تصویر باشد و نمی‌توان یک مفهوم یا یک نماد را ثبت کرد.
۳. قابل نگهداری و آرشیو کردن باشد: برای مثال موجودات زنده را نمی‌توان ثبت کرد.
۴. قابل تکثیر بودن: برخی از آثار وقتی تکثیر شوند ارزش خود را از دست می‌دهند مانند نقاشی‌ها.

۵. محصول یک فرآیند سنجیده مستندسازی بوده (ادمونسون ۲۰۰۲: ۹۸).
با تمام این تفصیلات هر تعریفی انعطاف پذیر است. مثلاً یک تابلوی نقاشی که مفهومی خاص مانند یک ویژگی اجتماعی که در حال نابودی است را نشان می‌دهد با توجه به محتوای آن قابل ثبت است.

اشکال میراث مستند

بر اساس برنامه حافظه جهانی یک اثر دارای دو وجه است که هر دو وجه در انتخاب آن به عنوان میراث مستند قابل ثبت می‌توانند دارای اهمیت باشند. نخست محتوای اطلاعاتی اثر و دیگری حامل آن. آنچه به عنوان میراث مستند قابل قبول است ممکن است به شکل‌های زیر وجود داشته باشد.

۱. مواد متنی: دست‌نویس، کتاب، روزنامه و پوستر بر روی کاغذ، پاپیروس، پوست، برگ، پارچه یا سنگ

۲. مواد غیر متنی: طراحی، مواد چاپی، نقشه‌ها، موسیقی

۳. مواد دیداری- شنیداری: سینمای سنتی، تصاویر ثابت که بر روی فیلم‌ها ثبت شده‌اند، فیلم‌ها، دیسک‌ها و عکس‌ها به شکل آنالوگ یا دیجیتال
اطلاعات الکترونیک، اسناد مجازی، وب سایت‌ها که بر روی سی دی یا نوار هستند (معرفی برنامه: سایت حافظه جهانی ایران).

ساختار مدیریتی برنامه حافظه جهانی

برنامه حافظه جهانی در سه سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی هدایت می‌شود. در این راستا سه کمیته فعالیت دارند.

۱. کمیته مشورتی بین‌المللی (IAC):^۳ این کمیته عالی‌ترین مقام مشورتی یونسکو درباره برنامه‌ریزی، اجرا و به کارگیری برنامه می‌باشد. آی‌ای‌سی دارای چهارده عضو است که به دلیل صلاحیت‌شان در امر حفاظت از میراث مستند از سوی مدیر کل یونسکو انتخاب و منصوب می‌شوند. وظیفه این کمیته کنترل و تنظیم پیشرفت برنامه جهانی و بررسی گزارش‌های کمیته‌های فرعی، کمیته‌های

منطقه‌ای است. رهنمودهای کلی حافظه جهانی را اصلاح و به روز می‌کند و مسئول تأیید، اضافه کردن یا حذف کردن آثار از دفتر ثبت بین‌المللی حافظه جهانی می‌باشد (ادمونسون ۲۰۰۲: ۹).

بخش‌های فرعی کمیته مشورتی

الف) کمیته فرعی دفتر ثبت: این کمیته از یک رئیس و اعضای منتخب که با توجه به حرفه تخصصیشان انتخاب می‌شوند، تشکیل شده است. این کمیته بر ارزیابی پیشنهادها برای دفتر ثبت حافظه جهانی نظارت می‌کند و نظر خود را با دلیل درباره ثبت یا رد آن‌ها در تمام گردهمایی‌های آی‌ای‌سی اعلام می‌کند، ضوابط انتخاب را توضیح می‌دهد و جهت ارزیابی پیشنهادها با سازمان‌های غیردولتی و دیگر نهادها مرتبط می‌باشد.

ب) دفتر ثبت حافظه جهانی: دفتر ثبت بین‌المللی شامل: فهرست میراث مستندی می‌شود که کلی معیارهای انتخاب را دارند و توسط آی‌ای‌سی انتخاب می‌شوند و مدیر کل یونسکو آن‌ها را تأیید کرده است. این فهرست نویسی به روز می‌باشد و توسط دبیرخانه تحت عنوان دفتر ثبت حافظه جهانی منتشر می‌شود. (کمیته مشورتی بین‌المللی در سایت mow).

۲. کمیته منطقه‌ای: کمیته‌های منطقه‌ای متشکل از گروهی از کشورها هستند که به دلایلی همچون عامل جغرافیایی، فرهنگی و یا منافع مشترک به هم پیوند می‌خورند. ویژگی مهم این کشورها سهم بودن در منافع مربوط به یک میراث خاص است.

۳. کمیته ملی: اهداف برنامه حافظه جهانی از طریق طرح‌های تشویقی نه تنها در بعد جهانی بلکه از جنبه ملی نیز پی‌گیری می‌شود. به وسیله کمیته‌های ملی اهداف دسترسی، حفاظت و آگاهی در زمینه میراث مستند در سطح کشورها تحقق می‌یابد. کمیته ملی می‌تواند با تبلیغات، تشویق، همکاری با دولت و انجمن‌های تخصصی آگاهی ملی را بالا ببرد. کمیته‌های ملی مستقل هستند و اختیاراتی در کارهای خود دارند. البته گزارش فعالیت‌های سالانه خود را برای

یونسکو ارسال می‌کنند و همه اقدامات انجام شده را به شکل مستند شرح می‌دهند. برای مثال کمیته ملی ایران پذیرش و ثبت آثار در سطح حافظه ملی ایران را به عهده دارد همچنین کارگاه‌های آموزشی داخلی نیز در سراسر کشور برگزار می‌کند. وظایف اصلی کمیته ملی چنین شرح داده شده است:

- شناسایی و نامزد کردن میراث مستند برای معرفی به کمیته مشورتی بین‌المللی جهت ثبت در فهرست جهانی؛
- تعیین آثار و ارائه پیشنهادهایی مبنی بر حذف آثار مزبور از فهرست به کمیته مشورتی بین‌المللی؛
- همکاری نزدیک با سازمان‌های دولتی و غیردولتی؛
- مدیریت کلی و هماهنگی طرح‌ها و فعالیت‌ها در سطح ملی؛
- نظارت دقیق بر طرح‌های ملی و فعالیت‌هایی که در چارچوب برنامه انجام شده است؛

کمیته‌های منطقه‌ای و ملی توسط مناطق و کشورهای ذی‌ربط تأسیس می‌شوند. عضویت در کمیته‌های ملی و منطقه‌ای بر طبق شرایط خاص کار هر کمیته تعیین می‌گردد. قواعد اجرایی نیز توسط کمیته‌های ملی و منطقه‌ای و منطبق با اهداف برنامه حافظه جهانی و نیازهای منطقه‌ای و ملی تدوین می‌گردند. (معرفی برنامه: سایت حافظه جهانی ایران).

حافظه جهانی در ایران

در اواخر سال ۱۳۸۴ کمیته ملی حافظه جهانی در ایران با همکاری کمیسیون ملی یونسکو تشکیل گردید و دبیرخانه این کمیته در سازمان اسناد و کتابخانه ملی برقرار شد. از این زمان عملاً فعالیت کمیته ملی با حضور تعدادی از اشخاص حقیقی و حقوقی آغاز شد. کمیته ملی حافظه جهانی از پانزده نفر عضو تشکیل می‌شود که هشت نفر آن اعضای حقوقی و نمایندگان صاحب نظر مراکز اسنادی و هفت نفر عضو حقیقی که از صاحب‌نظران و متخصصان میراث مستند هستند.

حکم اعضای کمیته از سوی وزیر علوم، تحقیقات و فناوری صادر می‌گردد. در مهرماه سال ۱۳۸۶ به منظور بررسی آثار ارسالی به کمیته، گروهی متشکل از کارشناسان مراکز آرشیوی و کتابخانه‌ای تشکیل شد. اعضای این گروه همه آثار ارسالی به دبیرخانه کمیته را بررسی کرده و نظر خود را به کمیته اعلام می‌دارند. نتایج بررسی‌های انجام شده در جلسات کمیته ملی حافظه جهانی مطرح می‌شود تا تصمیم نهایی برای هر اثر اتخاذ گردد. گروه کارشناسی علاوه بر بررسی آثار ارسالی به جستجو و انتخاب آثار با ارزش جهت ثبت جهانی و تنظیم فرم‌های نامزدی نیز می‌پردازد.

ثبت آثار ایران در برنامه حافظه جهانی

با اینکه دیر زمانی از عضویت ایران در این برنامه نمی‌گذرد و با توجه به اینکه هر کشور هر دو سال یکبار اجازه دارد دو اثر را برای ثبت به کمیته مشورتی بین‌المللی پیشنهاد نماید، تاکنون ایران سه اثر خود را در این برنامه به ثبت جهانی رسانده است و در سال جاری نیز آثاری را پیشنهاد داده که هنوز نتیجه آن اعلام نشده است. آثار ثبت شده ایران شاهنامه بایسنقری، وقفنامه ربع رشیدی و اسناد دوره صفویه آستان قدس رضوی هستند.

برای روشن شدن دلیل انتخاب یک اثر برای ثبت، ذکر برخی برجستگی‌های این آثار ضروری است.

یک اثر در صورتی دارای ویژگی‌های ثبت در برنامه حافظه جهانی است که دارای معیارهای زیر در بعد جهانی باشد:

(الف) نفوذ و تأثیر ب (زمان ج) مکان د (مردم ه) موضوع و (شکل و سبک ز) اهمیت اجتماعی.

شاهنامه بایسنقری

شاهنامه بایسنقری از هر دو وجه محتوا و شکل دارای ارزش جهانی و کم نظیر است. شاهنامه برجسته‌ترین اثر حماسی ادبیات فارسی است که نه تنها در ایران

بلکه در تمامی جهان فارسی زبان از اعتبار و شهرت چشمگیری برخوردار است. وجه مشخصه شاهنامه این است که با وجود اینکه در زمان خلقت شاهنامه زبان عربی، زبان علم و ادبیات در ایران بود فردوسی با سرودن این حماسه بزرگ به احیای زبان فارسی دست زد. اثری که می‌توان آن را با ایلید در فرهنگ غربی مقایسه کرد.

شاهنامه بایسنقری در دوره تیموری به دستور بایسنقر میرزا تهیه شد. این دوره به عنوان اوج هنر کتاب سازی شهرت دارد. نسخه‌ای کامل و نفیس با درجه‌ای عالی از هنر مینیاتور، خط، جلد سازی و تذهیب. شاهنامه بایسنقری در واقع شاهکار ادبی و کتاب‌آرایی ایرانی است و همین ویژگی‌ها موجب شد این نسخه به عنوان نخستین اثر از ایران در سال ۱۳۸۴ ش (۲۰۰۶ م) در برنامه حافظه جهانی به ثبت برسد. اصل این نسخه در کتابخانه کاخ گلستان نگهداری می‌شود. (فرم پیشنهاد ثبت اثر: سایت برنامه حافظه جهانی ایران).

وقفنامه ربع رشیدی

در اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی وزیر دانشمند غازان خان ایلخانی وقفنامه‌ای بزرگ را تدوین کرد که به تبیین نظام مدیریتی و تشکیلات اداری، مالی و شرایط وقف و موقوفات مجموعه بزرگ ربع رشیدی در تبریز می‌پرداخت. مجموعه ربع رشیدی در قرن هفتم در شمال شهر تبریز بنا شد و شامل بیمارستان، حمام، دارالایتام، کتابخانه، کاروانسرا، مدرسه و کارخانه‌های کاغذسازی و پارچه بافی بود. درآمد عظیم این موقوفات در سراسر ایران آن روزگار که شامل بخش‌هایی از عراق، افغانستان، گرجستان و آسیای صغیر بوده است، صرف می‌شد. این وقفنامه به دلیل گستره وسیع موقوفات و ارزش بالای آن‌ها و نیز پایگاه بلند علمی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی ربع رشیدی از اهمیت جهانی برخوردار است. نسخه ثبت شده وقفنامه اصل و در برخی بخش‌ها به خط رشیدالدین فضل الله است. تاکنون مطالعات

وسیعی دربارهٔ وقف‌نامه صورت پذیرفته و مقالات بیشماری در خصوص آن نوشته شده است. این نسخه متعلق به کتابخانه مرکزی تبریز است. وقف‌نامه ربع رشیدی در سال ۱۳۸۴ ش (۲۰۰۶ م) به ثبت رسید. (فرم پیشنهاد ثبت اثر: سایت برنامه حافظه جهانی ایران)

اسناد اداری آستان قدس

آستان قدس رضوی از قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین مراکز خیریه در دنیاست که تاریخ نگهداری اسناد و مدارک در آن حداقل به سال ۳۲۷ ه. ق (۹۳۸ م) برمی‌گردد. این نهاد مذهبی هم اکنون دارای بیش از صد موسسهٔ اقتصادی، کتابخانهٔ بزرگ با ۶۰ هزار نسخهٔ خطی، مرکز اسناد با شش میلیون برگ سند، دو دانشگاه، یک مرکز بزرگ مطالعات اسلامی و غیره می‌باشد.

در اوایل دورهٔ صفویه به دلیل افزایش وقف زمین‌ها و مزارع و نیاز به یک نظام مدیریتی گسترده‌تر، تشکیلات اداری این مرکز بزرگ خیریه از صورت سادهٔ اولیه به مجموعهٔ بزرگ اداری گسترش یافت. مجموعه اسنادی که در برنامهٔ حافظهٔ جهانی به ثبت رسیدند، اسناد تشکیلات اداری این نهاد بزرگ وقفی در دورهٔ صفویه است. این مجموعه مشتمل بر ۶۹ هزار صفحه و مربوط به سال‌های ۱۰۰۰ ق تا ۱۱۴۸ ق است. این اسناد به علت تنوع و گستردگی موقوفات، محدودهٔ جغرافیایی ایران و افغانستان خصوصاً خراسان را در برمی‌گیرد و از منظم‌ترین و بزرگ‌ترین مجموعه اسناد باقیمانده از یک تشکیلات اداری در این دوره است. آستان قدس رضوی علاوه بر حرم مطهر، دارالشفا، شربتخانه، خزانه، مدرسهٔ علمیه، کتابخانه و مهمانسرا را در بر می‌گرفت.

این اسناد در زمینه‌های اجتماعی، اداری و مالی، اقتصادی و کشاورزی، نظامی و مذهبی دارای اهمیت هستند. این مجموعه سند در سال ۱۳۸۸ ش (۲۰۰۹ م) در برنامه حافظه جهانی به ثبت رسیدند. (فرم پیشنهاد ثبت اثر: سایت برنامه حافظه جهانی ایران). در آخرین دوره کمیتهٔ ملی حافظه جهانی دو اثر دیگر را به کمیتهٔ

مشورتی یونسکو معرفی کرده است که هنوز پاسخ آن‌ها اعلام نشده است. این دو اثر نسخه‌ای از التفهیم ابوریحان بیرونی است که به دلیل فارسی بودن و قدمت در نظر گرفته شده است؛ ضمن آنکه ابوریحان از دانشمندان بزرگ ایرانی است که نظریات او در بررسی تاریخ علم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. التفهیم کتاب آموزشی است که برای تعلیم ریاضیات و نجوم تدوین شده است. نسخه این اثر در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود.

اثر دیگر خمسه نظامی است. مانند شاهنامه فردوسی - که مهم‌ترین منظومه حماسی در ادبیات فارسی است - خمسه نظامی نیز، نامی‌ترین و دلپذیرترین منظومه‌های عاشقانه را به زبان فارسی، در بردارد. سبک داستان‌سرایی نظامی در سرودن داستان‌های لطیف و عاشقانه خمسه، از این اثر ادبی، شاهکاری پدید آورده که پس از وی، سرمشق بسیاری از شاعران پارسی‌گوی واقع شد. حکایت‌های عاشقانه خمسه در پهنه بزرگ جغرافیای زبان فارسی، از هند تا آسیای میانه، قفقاز و آناتولی، از گذشته دور تا به امروز، نه تنها شهرت خود را حفظ کرده، بلکه زبان ساده و روان اشعار و ترکیب استادانه واژگان و اصطلاحات آن، هنوز هم به آسانی برای فارسی‌زبانان، قابل خواندن و فهمیدن است. علاوه بر این خمسه به چند زبان ترجمه شده و پژوهشگران زیادی در سراسر دنیا آن را مورد بررسی قرار داده‌اند. به دلیل اینکه نسخ هنری و نفیس زیادی از خمسه موجود است. در این دوره پنج نسخه برجسته از آن که در کتابخانه‌های ایران موجود هستند معرفی شده است. (فرم پیشنهاد ثبت اثر: سایت برنامه حافظه جهانی ایران)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

ثبت ملی

علاوه بر ثبت جهانی، کمیته ملی حافظه جهانی هر ساله شش اثر را در دفتر حافظه جهانی ایران به ثبت می‌رساند. علاوه بر همه آثار که برای ثبت جهانی معرفی می‌شوند، برخی آثار دیگر که تنها جنبه ملی دارند نیز در این دفتر

به ثبت می‌رسند. «هدف از ایجاد این دفتر آگاهی از کل میراث مستندی است که توسط سازمان‌های مختلف کشور و افراد خصوصی نگهداری می‌شوند و لازم است تدابیری هماهنگ برای حفاظت آن‌ها در نظر گرفته شود.» (دفتر ثبت حافظه جهانی ایران: سایت حافظه جهانی ایران).

اهمیت ثبت آثار

برای همهٔ دارندگان آثار مستند این سؤال مطرح است که ثبت آثارشان، آن‌ها را از چه امتیازی برخوردار خواهد کرد؟ و اساساً چرا باید به دنبال این ثبت باشند؟ واقعیت این است که مالکین آثار به ثبت رسیده در حال حاضر از هیچ امتیاز مادی بهره نخواهند گرفت. با ثبت آثار در فهرست حافظه جهانی، منزلت یک میراث مستند به نحو قابل ملاحظه‌ای افزایش می‌یابد. این ثبت در جهت ارتقای آگاهی دولت‌ها، سازمان‌های غیر دولتی، بنیادها و عموم مردم از اهمیت میراث خود عامل قابل توجهی خواهد بود و دریافت اعتبار و بودجه را از دولت‌ها و نهادهای مختلف تسهیل می‌کند. ثبت، میزان توجه کارشناسان به یک اثر را از جنبه‌های گوناگون افزایش می‌دهد. این توجه هم به لحاظ محتوایی و استفاده در تحقیقات مرتبط و هم به لحاظ کیفیت نگهداری میراث مستند می‌باشد. در واقع بسیاری از دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی علمی نسبت به آن حساس شده و برای ماندگاری اثر می‌کوشند. علاوه به این آثار میراث جهانی در بروشورها، کتاب‌ها، کاتالوگ‌های یونسکو برای همهٔ جهان تبلیغ می‌شوند.

ثبت میراث مستند در بعد جهانی آن علاوه بر امتیازاتی که برای خود آثار در پی خواهد داشت می‌تواند برای کشورمان نیز دارای اهمیت باشد. واقعیت این است که همه مردم جهان از ویژگی‌های فرهنگی ایران و غنای تمدنی این کشور به ویژه در دورهٔ اسلامی آگاه نیستند چنین برنامه‌هایی فرصت مناسبی است که در سطح جهانی آثار گرانبهای مربوط به ایران معرفی شوند. چنانکه حتی کارشناسانی که در برنامهٔ حافظهٔ جهانی یونسکو از کشورهای مختلف به بررسی

آثار ایران و تأیید آنها برای ثبت می‌پردازند پیش از این کم‌ترین آشنایی با فرهنگ ایرانی و اسلامی نداشته‌اند و اینک به این فرهنگ با دیده تحسین می‌نگرند.

تنوع در انتخاب آثار

علیرغم کلیه تلاش‌هایی که کمیته ملی حافظه جهانی در قالب کارگاه‌های آموزشی تاکنون انجام داده است در میان کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی ایران تنها به نسخه‌های خطی به عنوان میراث مستند قابل ثبت اعتنا شده است. این موضوع امری روشن است که کشور ایران به دلیل پشتوانه بسیار غنی فرهنگی دارای گنجینه‌های چشمگیری از نسخه‌های خطی است که باعث افتخار و غرور هر ایرانی است. اما در همین کشور میراث مستند با ارزش دیگری وجود دارد که متولیان‌شان می‌بایست به معرفی آنها بپردازند تا تنوع آثار مستند ایران به همه جهان معرفی شود. با این دیدگاه کمیته ملی حافظه جهانی ایران تصمیم گرفته است پس از این علاوه بر نسخ خطی، آثار دیگری همچون مجموعه نقشه‌ها، عکس‌های تاریخی و آثار دیداری- شنیداری را نیز جهت ثبت به برنامه حافظه جهانی معرفی کند.

مروری بر برخی از آثار ثبت شده متعلق به کشورهای دیگر می‌تواند راهشگای انتخاب‌های مراکز و دارندگان میراث مستند باشد تا آثار متنوع‌تری را به کمیته ملی حافظه جهانی معرفی نمایند.

- اتریش: سند نهایی کنگره وین (۱۹۹۷)
- چین: آرشیو موسیقی سنتی (۱۹۹۷)
- دانمارک: دستنوشته‌های هانس کریستین آندرسن (۱۹۹۷)
- ونزوئلا: مجموعه عکس‌های آمریکای لاتین در قرن ۱۹ (۱۹۹۷)
- پاکستان: اسناد مربوط به محمدعلی جناح (۱۹۹۹)
- آلمان: سمفونی شماره ۹ بتهوون (۲۰۰۱)
- استرالیا: یادداشت‌های سفر جیمز کوک (۲۰۰۱)

- ترکیه: الواح خط میخی (۲۰۰۱)
- آفریقای جنوبی: آرشیو کمپانی هند شرقی هلند (۲۰۰۳)
- فرانسه: بیانیه حقوق بشر و شهروند از قرن ۱۸ (۲۰۰۳)
- مصر: نسخ خطی تذهیب شده و مصور فارسی (۲۰۰۷)
- پاراگوئه: آرشیو ترور (۲۰۰۹)
- ویتنام: گراورهای چوبی سلسله نگوین (۲۰۰۹)

نتیجه‌گیری

برنامه حافظه جهانی فرصتی است برای معرفی بیشتر میراث مستند ایران در سطح جهانی؛ پس بر دارندگان این آثار لازم است تا در جهت معرفی بهتر آنها بکوشند. با چند پاره شدن ایران بزرگ و پراکندگی تمدن کهن ایرانی در کشورهای گوناگونی که اغلب آنها در قرون اخیر موجودیت یافته‌اند، همواره شاعران و اندیشمندان ایرانی به عنوان افتخارات این کشورها مطرح شده‌اند. با اینکه هدف برنامه حافظه جهانی شناختن آثار به ثبت رسیده به عنوان میراث بشری است؛ اما به هر حال هر اثر ثبت شده به نام پیشنهاد دهنده آن شناخته می‌شود. بنابراین برماست که برای شناساندن اندیشمندان و شعرای ایرانی به عنوان مفاخر فرهنگی کشور اقدام نماییم؛ هرچند که این برنامه بسیار محدود است و آثار قابل ثبت ما بسیار زیاد. کمیته ملی نیز در جهت اهداف خود تلاش می‌کند با برگزاری کارگاه‌های آموزشی در شهرهای مختلف کارشناسان را در این زمینه آموزش دهد تا کشور ما از این فرصت حداکثر بهره را برای شناساندن آثار فرهنگی خود ببرد.

پی‌نوشت‌ها

1. Program Objective in memory of the world website
2. Edmonson
3. International Advisory Committee

منابع

برنامه حافظه جهانی ایران. دسترسی ۱۳۸۰/۱۰/۵ از: www.nlai.ir/irwn

www.portal.unesco.org/ci/en/ev memory of the word دسترسی ۱۳۸۹/۱۰/۳
میرپوریان، معصومه سادات: از برنامه حافظه جهانی چه می‌دانیم؟ دسترسی ۱۳۸۹/۱۰/۵
www.nlai.ir/portals/6/pdf
فرضی، ناهید: حافظه جهانی و فرآیند آن. دسترسی ۱۳۸۹/۱۰/۱
www.nlai.ir/portals/6/pdf
Edmondson, R (2002). *Memory of the world. GENERAL GUIDELINES TO SAFEGUARD DOCUMENTARY HERITAGE*. Information Society Division United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

www.unesco.org

پیوست

الف) خلاصه‌ای از نکات برجسته و مهم

۱. ذکر دلایل منحصربه‌فرد بودن و اهمیت اثر معرفی شده به صورت

خلاصه:

۲. معرفی و توصیف اثر انتخابی

۲-۱. نام و اطلاعات کامل مربوط به هویت اثر:

نام و جزئیات مربوط به اثر معرفی شده:

۲-۲. توصیف اثر به صورت کامل و واضح ضمیمه شود.

۳ ارزیابی اثر براساس معیارها

۳-۱. آیا اعتبار و سندیت اثر اثبات شده است؟

۳-۲. آیا این اثر بی‌بدیل و منحصر به فرد است و اهمیت ملی دارد؟

۳-۳. این اثر دارای کدامیک از معیارهای زیر می‌باشد:

الف) زمان:

ب) مکان:

ج) مردم:

د) موضوع و مضمون:

ه) فرم و سبک:

۳-۴. آیا نکاتی درباره کمیاب و نادر بودن این اثر، یکپارچگی و تمامیت، کامل بودن آن وجود دارد؟ آیا خطری این اثر را تهدید می کند؟ آیا در باب مدیریت اثر نکته ای وجود دارد؟

۴- اطلاعات حقوقی:

۱-۴. مالک میراث مستند (نام و جزئیات):

۲-۴. متولی میراث مستند (نام و جزئیات تماس):

۳-۴. وضعیت حقوقی:

الف) نوع مالکیت:

ب) چگونگی دسترسی:

ج) وضعیت حق نشر:

۵. طرح مدیریتی:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۵-۱- آیا طرح یا طرحهای مدیریتی برای نگهداری بهتر این اثر در نظر گرفته

شده

است؟

۶. رایزنی‌های مرتبط با اثر

۶-۱. اطلاعاتی درباره جلسات مشورتی که برای انتخاب این اثر با مراجع زیر

برگزار شده، ارائه شود:

الف) مالک اثر؛ ب) متولی اثر؛ ج) گروه ارزیابی کمیته ملی حافظه جهانی؛

د) کمیته ملی حافظه جهانی؛ ه) سایر موارد..

